

Büyük Erdemler Risalesi

Ahmet Katılmış

ANDRE COMTE-SPONVILLE

Büyük Erdemler Risalesi

çev. Işık Ergüden, İstanbul, 2004, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 394 sayfa.

Özgün adı *Petit Traite Des Grandes Vertus* olan ve Türkçeye *Büyük Erdemler Risalesi* adıyla çevrilen kitap, Fransız eğitimci ve düşünür Andre Comte-Sponville¹ tarafından kaleme alınmıştır. Sponville, bu eserinde *nezaket, sadakat, basiret, ılımlılık (itidal), yiğitlik, adalet, cömertlik, merhamet, bağışlama, minnet, alçak gönüllülük, sadelik, hoşgörü, saflık, yumuşak huyluluk, iyi niyet, mizah ve aşk/sevgi* boyutunda ele aldığı erdemleri bütüncül olarak değerlendirmektedir.²

Erdemlerin öğrenilebilen/öğretilebilen niteliğinin olduğuna inanan yazar, bu eseriyle genel olarak Kıta Avrupası özelde ise Fransa'da Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleriyle dinî öğretilerin toplumsal yaşayıştan kısmen uzaklaşması neticesinde ahlak eğitiminde meydana gelen boşluğu insan aklını başat belirleyici kılarak doldurmaya çalışmaktadır. Bu boyutuyla eser, ahlak eğitiminde metafizik düşüncenin yüzyıllardır devam eden galebesine bir son verme ya da metafizik düşünceye rakip olma söylemine de sahiptir. Eserin bu özelliği yazarın, E. Durkheim'la paralel düşündüğünü -hatta belki de etkilendiğini- göstermektedir.³

Erdemi *harekete geçen ya da geçebilen bir güç* olarak tanımlayan yazar, tanımını daha anlaşılır kılmak için *bir bitkinin ya da ilacın erdemi iyileştirmektir, bıçağınki kesmek, insanınki insanca istemek ya da davranmaktır*, örneklerini vermektedir. Yazarın bu tanım ve örneklendirmelerinden anlaşılacağı gibi yaz-

¹ Çağımızın önemli düşünürlerinden olan Sponville, 1952 yılında Fransa'da doğmuştur. Yazar, antik felsefenin de kapsam alanına giren ve son sözlerin söylenmediği ahlak, Tanrı, siyaset, aşk, sevgi, bilgi, ölüm, özgürlük, sanat ve zaman temaları üzerine birçok eserler vücuda getirmiştir. Bu eserler arasında, *Traité du Désespoir et de la Béatitude* (1988), *L'amour la la Solitude* (1992), *Présentation de la Philosophie* (2000), *Le Bonheur Désespérément* (2000), *Le Capitalisme Est-il Moral?* (2004), *L'Esprit deL'athéisme* (2006) bulunmaktadır.

² Yazarın Türkçeye çevrilen diğer bir serisi için bk. Comte-Sponville, A. (2006). *Felsefeyi takdimimdir* (çev. S. S. Yılancıoğlu). İstanbul: Altın Kitapları.

³ Durkheim'in Sorbonne Üniversitesinde 1902-1903 öğretim yılında verdiği Eğitim Bilimi dersi için hazırladığı notların derlenmesiyle oluşan kitapta, benzer amaca yönelik düşüncenin etkisiyle inşa edilen ifadeler yer verilmektedir. bk. Durkheim, E. (2004). *Ahlak eğitimi* (çev. O. Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

ra göre erdem, *varlık sebebine göre hareket etmektir*. Yine yazar yukarıdaki örnekleri açımlayan ifadelerinde gücün doğru kullanılmasını vurgulamakta ve gücün kullanım gayesine göre anlamlandırılabilceğini belirtmektedir. Etkileyici örnek olarak bıçağı ele almakta ve onun kesicilik vasfının iyi ya da kötü amaçla kullanılabilceğini ama kötü amaçla kullanılması durumunda bile bıçağın gücünün (kesiciliğinin) kötü olarak nitelendirilemeyeceğini söylemektedir. Kötü olanın *güç* değil *kullanılma amacı* olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda yazara göre insana düşen görev ise insanca hareket etmesi; iyiyi, doğruyu ve güzeli arzulamasıdır. Bu arzunun tarihsel geçmişinin olduğunu, tarihî süreç içinde bir insanlık arzusunun teşekkül ettiğini vurgulayan yazarın beyan ettiği görüşlerde çizgisel tarih anlayışının tesirini görmekteyiz. Çünkü o *Büyük Erdemler Risalesi* çatısı altına aldığı erdemlerden -her ne kadar kendisi izlediği yöntem bölümünde belirtmese de- ilk öğrenilen erdem olarak nitelediği *nezaketi* ilk başta vermektedir. Tamamen biçimsel ve yapay olarak tanımladığı *nezaket* erdeminden sonra kendisinin öze yönelik erdemler olarak nitelediği erdemleri sıralamaktadır. Fakat zaman içinde insanlığın oluşturduğu insanileştirme sürecine nankörlük etmemenin ya da süreci bütün olarak ele almanın gerekli olduğunu söyleyen yazar, erdemleri de birbirinden ayrıştırmamaktadır. Hiçbir şeyin doğal olarak olmayacağına inanan yazar, başlangıçta biyolojik varlık olan insanı kültürel unsurların biçimlendirerek insanileştirdiğini iddia etmektedir. Bu iddiasını ve erdemlerin *öğretilen ve herkese geçebilen bir güç* olduğu yönündeki görüşlerini örneklendirerek sunmaktadır. Öte yandan yazar erdemın olabilmesi için başka insanların varlığının da gerekli olduğu görüşündedir. Bu görüşünü temellendirmek için yapmış olduğu izahatlarda, ötekinin de varlığını kabul eden tutumuyla sosyal hayattan kopuk olmayan bir eser vücuda getirmiştir.

Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi* çatısı altında yer verdiği her erdemi derinlemesine izah etmektedir. Bu işlemi yaparken oluşturduğu metni Aristo, Descartes, Freud, Goethe, Hume, Kant, Kierkegaard, Locke, Scheler, Montaigne, Nietzsche, Rousseau, Schopenhauer, Sokrates, Spinoza gibi düşünürlerden yaptığı alıntılarla zenginleştirmektedir. Yazar bu düşünürlerden yaptığı alıntılarla metin içinde onları birbirleriyle tartıştırmakta, bu tartışma sonuçlarını bazen eleştirmekte bazen de kendi düşüncelerinin filizlenebileceği bir zemin olarak kullanmaktadır. Yazarın eserine dâhil ettiği her erdemle ilgili yaptığı açımalmalara aşağıda kısaca değinilmiştir.

Nezaketi: Yazara göre tüm erdemlerin kökeni *nezaket* olmakla birlikte en yapay ve en tartışma götüranıdır. Sponville, biçimsel ve şatafata yönelik bir erdem olarak nitelendirdiği *nezaketin*, insana öğretilen ilk erdem olduğunu söyler. Genellikle görgü kurallarına bağı olan *nezaket* erdemini insan, taklit

yoluyla edinir. Erdemin biçimselliğine bağlı olarak yazar, insanların dışa yansıttığı görüntüye her zaman itibar edilmemesi gerektiğini belirterek *nezaket* kurallarına uygun davranan ya da makul davranış özelliklerini sergileyen insanlara bazı durumlarda temkinli yaklaşılması gerektiğine inanmaktadır. Bu konuda yazar “Testinin içinde ne varsa dışarı o sızar.” Türk atasözünde verilmek istenen iletilere kısmen karşı çıkarak bazen testinin içiyle dışarı sızan arasında farklar olabileceğini vurgulayıp insanların şekle aldanmamaları gerektiğini söylemektedir. Bu düşüncelerini kitapta örneklendirerek açımlayan yazar, *nezaketin* gerekli bir erdem olduğunu fakat bu erdemin bazen karşıdakinin düşüncelerine yön vermek amacıyla kullanılabileceğini söyleyerek şüpheli bir tutum takınmaktadır.

Sadakat: Sponville’ye göre ahlak *nezaketle* başlamakta ve *sadakatle* devam etmektedir. Yazar bellek erdemi olarak tanımladığı sadakate yönelik görüşlerini öncelikle neye karşı sadakat göstermemiz gerektiğini sorgulayarak inşa etmektedir. Özellikle sadık olunmaması gerekenin ne olduğunu göstermesi açısından SS’lerin⁴ Hitler’e olan sadakatini örnek vermekte ve bu tür sadakatleri, *kötü sadakat* olarak nitelemektedir. Yazara göre düşünceye karşı da sadık olunmalıdır. Fakat düşünceye karşı sadakat, düşünceyi değiştirmeyecek doğrular olarak savunmak değil güçlü deliller olmaksızın değiştirmemektir. Bu noktada yazar değişime açık olmadan bir düşünceye iman ölçüsünde bağlanmaya karşı çıkmakta ve bu tutumu kötü bir sadakat olarak nitelemektedir.

Basiret: Sponville’ye göre çağdaş ahlak terminolojisinde nerdeyse kendine yer bulmayan *basiret*, çok gerekli bir erdemdir. Çünkü basiret erdemini olmaksızın arzuların doğru kullanımını belirleyemeyiz. Basiret arzu ve isteklerimizi, hakikate uygun olarak yönlendirmemizi sağlar. İyi niyetli olmanın ahlaki erdem için yeterli olmadığını belirten yazar, bazen iyi niyetle birçok kötülüklereden neden olunabileceğini belirtmektedir. Fiillerimizin doğruya yönelmesi için basiret erdeminin şart olduğunu söylemektedir. “*Adil davranamıyorsak adaletin ne önemi var.*” diyen yazar basiret erdemi sayesinde insanların hakikate ulaştıklarını iddia etmektedir.

İlımlılık (itidal): Yazar, sınırlarımızı aşmadan kendi kuvvetimizi ve kapasitemizi tam anlamıyla kullanmamızı sağlayan bir erdem olarak ele aldığı ılımlılık erdemini, kaliteli bir yaşam sürdürmek için de gerekli görmektedir. Ayrıca ılımlılık erdemini, sapkınlığın ve miskinliğin esiri olmadan bir yaşam sürdürebilmemizi sağlayan bir nitelik olarak değerlendirmektedir.

⁴ Başlangıçta Hitler’i korumak amacıyla kurulan “schutzstaffel’in (koruma kıtaları) kısaltılması olup bir grup Nazi subayına verilen isimdir. Hitler’in ölümünün ardından sadakatleri onları -ülkenin özellikle doğu bölgelerinde- yaygın intihar olaylarının öncüleri yapmıştır.

Yiğitlik (cesaret): Sponville, *yiğitliğin* her yerde ve her toplumda itibar gördüğünü kabul etmekle birlikte yiğitliğin ancak bencillikten sıyrılıp ötekinin hizmetinde olduğu zaman bir erdem olacağını belirtmektedir. Yazara göre korkuya katlanmak ya da korkuya karşı az duyarlı olmak anlamına gelen yiğitlik, “öteki sevgisi”yle bir araya gelirse bir erdem olmaktadır.

Adalet: Adaletin birçok niteliğin erdem olmasını sağladığını söyleyen yazar, *adaleti* eksiksiz erdem olarak nitelendirmektedir. Kendisiyle ilgili verilen haksız mahkeme kararına “*Yasaları ihlal ederek yaşamaktansa onlara saygı duyarak ölmeyi tercih ederim.*” diyen Sokrates’in adaletle yasallığı karıştırdığını söyleyen Sponville’ye göre adalet yasallık anlamına gelmemektedir. Adaletin yasalara uygunluktan çok hakkaniyet ile ilgili olduğunu belirten yazar, “*Yıllarca oturduktan sonra bir evi tanıyorsunuz; siz o evi olası tüm alıcılardan daha iyi tanırırsınız. Eğer siz yasa sizi zorlamadan evdeki görünür ya da görünmez aksaklıklarla ilgili olarak alıcıları bilgilendirirseniz adil davranmış olursunuz.*” diyerek kendi adalet anlayışını ya da erdem olarak nitelediği adaletin ne olduğunu tanımlamaktadır.

Cömertlik: Yazara göre *cömertlik* herkese kendi payını vermenin ötesinde kendimizin olanı verebilme erdemidir. “*Sevmeden verilebilir ama vermeden sevilemez.*” diyen yazar cömertliği, aklın yön verdiği bir erdem olarak nitelemektedir.

Merhamet: Sponville’ye göre *merhamet* erdemi ıstırap çeken herkesle hiçbir ayırım yapmadan sempati kurma erdemidir. Burada yazar ıstırap çekenlere hayır yapmaktansa onları, o durumdan kurtarıcı politikaların geliştirilmesinin daha önemli olduğunu belirtmektedir. Yazar “*İnsan olarak sahip olduğum her şeyi versem ıstırap çekenleri kurtaramam, bunun için de bu durumda olanlarla devleti ilgilenmelidir.*” diyerek âdeta devleti idare edenlerin merhamet erdeminde sahip olmalarıyla ıstırapların sonlanabileceğini vurgulamaktadır. Bu erdemle ilgili yaptığı izahatlarda yer verdiği “*Merhamet duygu olarak hissedilir ya da hissedilemez ama sipariş verilemez.*” yargısıyla yazar erdemlerin herkese öğretilebileceği yönünde sarf ettiği görüşleriyle biraz çelişmektedir.

Bağışlama: Yazar affetme erdemi olarak nitelediği *bağışlama* erdeminin, anıyı ya da suçu değil öfkeyi ortadan kaldıran bir eylem olarak ele almaktadır. Bağışlama eyleminin her şeyi görmezden gelmek olmadığını belirten yazar, toplumsal düzeni bozucu her türlü faaliyetle mücadele etmenin gerekli olduğunu söylemektedir.

Minnet: Yazar, erdemlerin en hoşu olarak nitelediği *minnettarlık* erdeminin kişiden bir şey eksiltmediği iddiasındadır. Minnettarlık erdeminin sevgi ve paylaşma erdemi olarak ele alan yazar bu erdemi insanlık sevgisine benzetmektedir. Minnet duygusunun karşılıksız ve nedensiz olduğunu iddia eden yazar, bu yönüyle minnettarlık erdeminin “bir işe karşılık verme”yle karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Alçak gönüllülük: Yazar alçak gönüllülüğü mütevazı bir erdem olarak nitelendirmekte ve alçak gönüllülüğüyle övünen bir insanın alçak gönüllülükten yoksun olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre hiçbir erdemle övünmemesi gerekmektedir ve bunun başarılabilmesi de *alçak gönüllülük* erdemiyle mümkündür.

Sadelik: Yazar *sadelik* erdemini abartısız ve şatafatsız bir yaşam sürdürmek için gerekli bir erdem olarak ele almaktadır. Sadeliği, ikiyüzlülüğün ve kendini beğenmişliğin tersi bir erdem olarak değerlendiren yazar, insanın olduğu gibi görünmesini sağlayan sadeliğin basitlikle eş tutulmamasını ve tersinin sahtelik olduğunu belirtmektedir.

Hoşgörü: “*Hoşgörülü olmak her şeye hoşgörü göstermek değildir.*” diyen yazara göre hoşgörü, ancak kişinin kendi kuvvetinden ve öfkesinden vazgeçtiği ve sorumluk aldığı yerde ortaya çıkmaktadır. Yazar, kendinden bir şeyler kaybetmeyi ve başkaları için bir şeyler kazandırmayı göze alarak bir eyleme girişiliyorsa o zaman hoşgörünün bir erdem olarak nitelendirilebileceği iddiasındadır. Bunun yanında kesinlikle hoşgörü gösterilmemesi gereken, hatta hoşgörüyle karşılanmasının erdemsizlik olarak nitelendirileceği durumların olduğunu söyleyen yazar, insanlık için zararlı olacak fiillerle şiddetli bir şekilde mücadele edilmesi gerektiği kanısını bu bağlamda zikretmektedir.

Saflık: Yazar, kavranması ve anlaşılması en güç erdem olarak nitelediği *saflığı* çıkarsız hareket etmek ve davranmak olarak ele almaktadır. Sponville, her şeyin bir şekilde birbiriyle karıştığından hareketle aslında saflık diye bir şeyin olmadığını belirtmekte ayrıca saflığı sevginin bir erdem olmasını sağlayan unsur olarak görmektedir.

Yumuşak huyluluk: Sponville, yumuşak huyluluğu kadınlara özgü bir erdem olarak ele almakla birlikte erkeklerde bulunması durumunda daha çok hoşagittiğini iddia etmektedir. “*Yumuşak huyluluk şiddetten uzak bir yürekliliktir, talan etmenin yok etmenin tersidir.*” diyen yazar, bu erdemin pasiflikle karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

İyi niyet: Yazara göre söylediği şeylere inanmak ya da inandığı şeyleri söylemek olan *iyi niyet* erdemi, hakikat sevgisinden başka bir şey değildir. Bu erdemi açımlayan ifadelerinde yazar, iyi niyet erdeminin kişinin kendi hakikatini ortaya koymasını sağladığı görüşündedir. Bunun yanında Sponville, iyi niyetin sessizliği değil, yalanı yasaklayan bir erdem olduğu inancındadır.

Mizah: İnsanın kendini önemli sanmasını ve kendini önemli göstermeye çalışmasını gülünç bulan yazar, *mizah* yoluyla insanın bu tür tutumlardan uzaklaşabileceği kanısındadır. İnsanın bazı durumlarda kendisiyle alay etmesinin yararlı olabileceğini hatta böyle bir tutum içinde olmanın insanın alçak gönüllü olmasını sağlayacağını iddia eden yazar, mizahı tedavi edici bir erdem olarak görmektedir.

Sevgi/aşk: “İnsan istediğini değil, arzuladığını sever.” diyen yazar sevgiyi/aşkı tek başına cinsellikten ya da beyin kaslarından ibaret bir dürtü olarak tanımlamanın yetersiz olduğunu belirterek sevgiyi/aşkı sevmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu vurgulamasında sevgiyi sevmenin önemi üstünde durmaktadır. Ayrıca sevgi olmadan erdemlerimizin bile boş ya da yavan kalacağına inanan yazar, sevginin bir görev ya da sorumluluk duygusunu çağrıştıracak tarzda ele alınmasının bu duyguyu tanımlamakta yetersiz kalacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak Sponville’in bu eseri, hangi tutum ve davranışların *erdem* olarak kabul edileceğini veya kabul edilemeyeceğini zengin bir literatür bilgisiyle destekleyerek vermektedir.⁵ Yazar bu işi yaparken bir ahlak sistemi oluşturmaktan çok, sistem içine alınabilecek kavramların yorumlanmasıyla ilgilenmektedir. Nitekim Sponville de eserini teorik olmaktan çok uygulamaya yönelik olarak nitelendirmektedir. Fakat eserin geneli göz önüne alınarak incelendiği zaman eser içine erdem olarak dâhil edilen kavramların ne olduğu ile ilgili izahatlara yer verildiği, ancak bu kavramların nasıl kazanılacağı/kazanılacağı konusunda yetkin açıklamalara yer verilmediği görülmektedir. Öte yandan kendi erdem anlayışını aklın önderliğinde bilimsel temeller üzerine inşa etmeyi amaçlayan yazar, kavramları yorumlarken yaşanan/yaşanabilecek durumlardan örneklendirmelerle bu gayeye ulaşmaya çalışmaktadır. Fakat değerlendirmelerinde bazen kutsal metinlere/öğretilere atıflarda bulunması ve müşahhas delillerle kanıtlanamayacak sorunsallara saplanması, yazarın bir tür çelişkisi olarak kaydedilmelidir. Yine bu kapsamda Sponville’nin, bazı erdemleri yorumlarken erdem olarak nitelendirilebilecek tutumların sadece görev, sorumluluk ya da ödev bilinci içinde ele alınamayacağını iddia etmesini mezkûr cümlede ifade edilen çelişkinin varlığını kuvvetlendiren deliller içine alabiliriz. Özelde bu eserde, genelde ise metafiziği ya da aşkınlığı dışarıda bırakarak inşa edilmeye çalışılan ahlak anlayışlarında görülen bu çelişkiyi, “Bu dünya ile sınırlı olan bir ahlak sisteminin oluşturulabilmesi mümkün müdür?” veya “Kutsaldan arındırılmış bir erdemler öğretisi geliştirilebilir mi?” sorularını tekrar cevaplandırmamız gerektiği yönündeki düşüncelerin geçerliliğinin delili olarak yorumlayabiliriz.

⁵ Yukarıda değinildiği gibi yazar Aristo, Descartes, Freud, Goethe, Hume, Kant, Kierkegaard, Locke, Scheler, Montaigne, Nietzsche, Rousseau, Schopenhauer, Sokrates, Spinoza gibi birçok önemli düşünürün görüşlerinden yararlanmaktadır. Yazarın yararlandığı literatür nispeten artık klasikleşmiş bu düşünürlerle sınırlı değildir. Örneğin bk. Bobin, C. (1993). *Leloignement du monde*, Collection: Entre 4 yeux; Rosset, C. (1985). *Le philosophe et les sortilèges*. Paris: Editions de Minuit; Robin, L. (1964). *La theorie platonicienne de l’amour*. Paris: Presses Universitaires de France.